

Kukučín Martin

Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Vrcholný predstaviteľ slovenského realizmu s mimoriadnym rozprávačským talentom a humoristickým nadhľadom, svojím dielom položil základ tradície modernej slovenskej prózy; napriek dobrodružnému štýlu života, ktorý prežil v rôznych častiach sveta, hlavným inšpiračným zdrojom zostala preňho rázovitá slovenská dedina.

Životopisné údaje:

Narodil sa 17. mája 1860 v Jasenovej na Orave a vlastným menom sa volal Matej Bencúr. Po štúdiu v Revúcej a krátko na gymnáziách v Martine a v Banskej Bystrici študoval na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom. Od roku 1878 bol učiteľom v Jasenovej. V roku 1885 maturoval na gymnáziu v Šoproni a zapísal sa na lekársku fakultu v Prahe. Po ukončení štúdia mal dlhy, snažil sa zamestnať na Slovensku ako lekár, nepodarilo sa mu však nájsť miesto. Preto prijal finančne lákavú ponuku a 1. januára 1894 odišiel s rodinou chorvátskeho veľkoobchodníka s vínom Didoliča, ktorého poznal z pražských štúdií, do Dalmácie. V obci Selce na ostrove Brač sa stal obecným lekárom. Keď splatil pôžičky, chcel sa vrátiť na Slovensko - do Liptovského Mikuláša, lekárske miesto však nezískal. Neskôr - v roku 1904 sa oženil s Pericou Didoličovou. V roku 1907 odišiel do Južnej Ameriky, kde sa po ročnom pobyte v Santiagu de Chile usadil medzi chorvátskymi vysťahovalcami v meste Punta Arenas pri Magallanesovej úžine blízko Ohňovej zeme. Bol tam mestským lekárom a pôsobil v krajských organizáciách. V roku 1922 sa vrátil na Slovensko, žil však striedavo v Martine a v chorvátskych kúpeľoch Lipik. Po ťažkom zápale pľúc umrel 21. mája 1928 v nemocnici v Pakraci neďaleko Lipiku. Jeho telesné pozostatky sú uložené na Národnom cintoríne v Martine.

Diela:

Kukučínova tvorba sa začala sériou krátkych poviedok a čít z dedinského prostredia (Na hradskej ceste a iné), výraznejšou a veľmi populárnou prózou z tohto „jasenovského“ obdobia bola Rysavá jalovica z roku 1885. Už v tejto kriticky nadľahčenej poviedke, namierenej proti tradičnému neduhu - alkoholizmu, sa naplno prejavil autorov rozprávačský talent a zmysel pre humor. Na pozadí príbehu typického dedinského človeka - krpčiara Adama Krta, ktorý sa stále viac prepadá na dno alkoholické závislosti a odráža sa na jeho úsudku aj medziľudských vzťahoch, vytvoril autor celú sériu smutnosmiešnych príhod. V období Kukučínovho štúdia v Prahe (v pražskom období) vzniklo niekoľko poviedok z dedinského prostredia - Veľkou lyžicou, O Michale a vynikla najmä poviedka Neprebudený. V tomto období Kukučín napísal niekoľko poviedok, v ktorých sa vrátil do študentského prostredia najmä počas gymnaziálnych štúdií - Spod školského prachu, Pred skúškou, Úvod k vakáciám a novelu Mladé letá, ktorá tematicky čerpá z prostredia revúckych gymnazistov. Jeden z príbehov novely, príbeh Ferka Putorisa voľne rozvíja aj v poviedke Vianočné oblátky. Do spomienkových študentských próz, v ktorých autor siahol po námete z dediny, patrí aj humoristicky ladená poviedka Keď báčik z Chochoľova umrie... z roku 1890. V závere pražského obdobia napísal Kukučín ešte novelu Dies Irae o cholerovej epidémii na slovenskej dedine. Umeleckým vrcholom jeho realistickej tvorby, ktorá vznikla počas pobytu na ostrove Brač v Dalmácii je román Dom v stráni, ktorý dosiahol výrazný čitateľský úspech. Témou bola láska a smrť a znamenal koniec úsmevného humoru a idylickosti v Kukučínovej tvorbe. Počas pobytu v Južnej Amerike pracoval na cestopise Prechádzky po Patagónii a na rozsiahlom päťzväzkovom románe Mať volá, ktorý sa stal aj súčasťou chorvátskej literatúry. Po autorovej smrti vyšli jeho historické romány zo štúrovského obdobia Lukáš Blahosej Krasoň a Bohumil Valizlosť Zábor. Z pozostalosti sa zachovali rozpracované románové fragmenty Košútka, Klbká, Pred pekným domcom - všetky tri sa zaoberajú problematikou

vrcholného štúrovského obdobia - štyridsiatych rokov 19. storočia a hurbanovského povstania a Rozmajrínový mládnik.

Podrobnejšie o dielach:

Rysavá jalovica - v poviedke sa hlavný príbeh epizodicky rozvetvuje. Adam Krt odchádza na jarmok, aby predal krpce a kúpil jalovicu. Časť utŕžených peňazí zamýšľa tajne, tak aby sa jeho prísna žena Eva o ničom nedozvedela, minúť na pijatiku. Situácia sa však vyvinie inak. Kým on zapíja oldomáš s kmotrom Trnkom, spustí sa príval tragikomických situácií a humorný príbeh prerastá do grotesky. Poviedka sa končí zmierlivo, sľubnou premenou hlavného hrdinu k lepšiemu - nechýba jej teda ani etický podtext.

Veľkou lyžicou - obyčajná dedinská rodina, ktorú si založili Mišo a Zuzka sa zrazu stáva výnimočnou - narodil sa im syn, o ktorom bolo už od narodenia zrejmé, že je predurčený na šťastie a na úspech v živote. Narodil sa v čepčeku, pán farár mu vybral nezvyčajné meno - Cyril a už od malička bol múdrejší ako iné deti. Rodičom bolo jasné, že ho musia dať vyštudovať. Či sa to Cyrilovi páčilo alebo nie, musel sa „po pánsky“ obliekať, správať, nemohol sa stretávať s dedinskými deťmi, ale len s lepšou spoločnosťou. Patril do nej aj pán farár. Ešte šťastie, že aspoň on mal pre chlapca pochopenie, nemusel sa uňho správať ako „voskový panák“, mohol zabudnúť na presne nadiktované príkazy aj na paradné šaty, dovolil mu vyliezť na višňu a aspoň na chvíľu sa cítiť dobre. Poviedka je okrem príbehu zaujímavá i tým, ako plasticky spisovateľ vyjadril atmosféru dediny, zvyky i spôsob vyjadrovania.

Neprebudený - poviedka vychádza z dedinského prostredia, je to v Kukučínovom diele ojedinelý tragický príbeh duševne zaostalého husiara Ondráša Machuľu. Ten žije vo svojom zdanlivo idylickom, bezproblémovom svete, je fyzicky dospelý, duševne však „neprebudený“, na úrovni dieťaťa. Jeho svet naruší nerozvážny prísľub lásky, ktorý mu dáva dedinská kráska, dcéra bohatého gazdu Zuzka Bežanovie. Spočiatku nevinný Zuzkin rozmar voči Ondrášovi, ktorý on nedokáže odhaliť, sa postupne mení na krutú hru nielen o svadbu, ale aj o život. (Zuzka je sľúbená inému - Janovi Dúbravovie) Príbeh sa končí Ondrášovou smrťou pri záchrane husí v horiacej maštali. Dopltil smrťou na nepochopenie jeho odlišností v dedinskom spoločenstve.

Mladé letá - novela z prostredia revúckych gymnazistov vykresľuje charaktery dvoch rozdielnych charakterov chlapčenských hrdinov - Miška Jahodu a Ferka Putorisa, pre ktorých je spoločné, že obaja sa uchádzajú o priazeň jedného dievčaťa - krásnej učiteľovej dcéry Eleny Zvarinovej. Autor konfrontuje názory oboch súperov - krásavca, dobrého žiaka, ale namysleného a pragmaticky založeného Miška a zasneného idealistu Ferka. Všíma si spôsob ich vyrovnávania s tvrdou realitou, keďže city oboch chlapcov zostávajú neopätované. Elena si vyberá človeka, ktorý ju dokáže zabezpečiť do budúcnosti. Novela autenticky zobrazuje študentské prostredie a psychologicky precízne vykresľuje obdobie dospievania chlapcov, ich vytriezvenie z ideálov mladosti.

Vianočné oblátky - autor v poviedke vychádzal zo spomienok na jasenovskú školu, príbeh mladého učiteľa má značne autobiografický charakter - presvedčený idealista a protagonistu poviedky Ondrej Pevný sa pokúša zmeniť zaužívané vzťahy, prístup učiteľa k vyučovaniu dedinských detí. Naráža však na tradície prostredia, ktoré ho prinúti opustiť ideály a vedú ho k bolestným kompromisom.

Keď báčik z Chochoľova umrie... - humoristicky ladená poviedka je prenikavou psychologickou štúdiou, porovnaním dvoch protikladných pováh ľudí, reprezentantov dvoch spoločenských vrstiev. Úpadok zemanstva stelesňuje postava Aduša Domanického, ktorý vidí nádej na obnovu spustnutého gazdovstva v možnosti dediť po bohatom príbuznom - báčikovi z Chochoľova. Jeho protipólom je podnikavý obchodník Ondrej Tráva, ktorý bezohľadne uzatvára špekulatívne obchody s cieľom rýchle zbohatnúť. Trávova nečestnosť

však spozná hranice v stretnutí s nie menej bezočivým podvodníkom Adušom Domanickým, ktorý mu predá fiktívnych 100 mier jačmeňa a prijme závdavok. Sklamaná zostane aj Aduš, keď sa rozplynie jeho vidina bohatého dedičstva a pád zemianskej rodiny sa zdá byť neodvratný. Kukučín však smutný koniec príbehu zmierni - nepriatelia sa zmieria, prebudí sa v nich ľudský cit vo chvíli, keď chce Tráva namiesto peňazí vyťať jasene - pýchu rodiny Domanických.

Dies Irae - novela vznikla v závere autorovho pobytu v Prahe a zobrazil v nej plynutie dní v čase epidémie cholery na dedine. V tomto rámci autor rozvíja príbeh postáv, medzi ktorými sa šíri nepochopenie a odcudzenie. Dcéra dedinského richtára Zimu Eva a syn úžerníka Sýkora Jurko prežívajú ľúbostný príbeh, rodičia (najmä Sýkora) im však bránia v láske. Stupňuje sa konflikt medzi rodinami aj vo vnútri rodín, až kým sa Sýkora nezmierni s Jurkom, keď sa nakazí cholerou a hrozí mu smrť.

Dom v stráni - román (Kukučín ho najskôr nazval povest'ou) je kronikou jedného roku života ľudí z dalmátskeho ostrova Brač, nie je však len o nich. Je to syntetické dielo, autor v ňom využil celú svoju predchádzajúcu ľudskú i umeleckú skúsenosť (je známe, že autor román najmenej štyri razy celý prepracoval a prepísal). Základnou témou je kolobeh ľudských osudov v rozmedzí motívov lásky a smrti. V popredí sa odvíja príbeh lásky statkárskeho syna Nika Dubčica a sedliackej krásky Katice Beracovej. V pozadí ich ľúbostnej drámy je konfrontácia dvoch oddelených svetov. Rodičia zaľúbencov - ctihodná statkárinka šora Anzula a statočný sedliak Mate Berac reprezentujú nezlučiteľné, ale obojstranne rešpektované hodnoty. Navonok nebránia mladým v láske, ale očakávajú ich rozchod pre sociálne rozdiely. Ich predpoklad sa splní, obaja si napokon nájdu sociálne rovnocenných partnerov, záver príbehu vyznie ako víťazstvo tradície - nemožnosť prekročiť hranicu spoločenských vrstiev. Nie je to však také jednoznačné, Mate len s námahou udržiava autoritu v rodine, patriarchálne vzťahy sa postupne rozkladajú. V románe je aj veľa ďalších zaujímavých postáv, napríklad obchodník Zandome - podnikateľ a voľnomyšlienkar, dôležité miesto patrí prostrediu, charakteristike atmosféry a prírodným motívom.

Prechádzky po Patagónii - sú na jednej strane správou o bizarných tvaroch prírody medzi Andami a Južným Atlantikom, na druhej autorovými úvahami o svete, o prírode, o ľudskom živote.

Mať volá - román v piatich zväzkoch - pozoruhodné, čitateľsky náročnejšie Kukučínovo dielo. Je to román o usporiadaní spoločnosti, jeho témou je svet ako labyrint, v ktorom blúdžia nielen jednotlivci, ale aj národy a celé ľudstvo, ktoré hľadá istoty na krivolakých cestách k slobode, porozumeniu, humanite. Egoizmus, túžba po majetku privádza svet na prah katastrofy. Kresťanskou láskou chce očistiť peniaze a dať ich do služieb novej spoločnosti. V rukopisnej verzii malo dielo názov Stroskotanci - spája sa s osudmi ústrednej postavy, s jej eticko-utopickými plánmi na zmenu sociálnych pomerov a tiež so zmarom týchto plánov. Názov Mať volá sa zasa spája s motívom tradície, volania vlasti smerom k svojim deťom, rozídeným po svete za chlebom a šťastím. Dejová línia reformátora Katoviča sa končí úpadkom jeho podnikateľských plánov a smrťou, kým príbeh Krešimíra a Jelky Zaradovcov smeruje k návratu do vlasti.

Lukáš Blahosej Krasoň - historický román mal byť prvou časťou cyklu z národných dejín, ktorý Kukučín pripravoval. Román spracúva epizódu zo života romantického básnika Sama Bohdana Hroboňa a jeho lásky k českej vlastenke Bohuslave Rajskej, Kukučín tu našiel predobraz vzťahu Slovenska k českému prostrediu. Témou diela bola konfrontácia emancipačných snáh štúrovcov s českým národným hnutím, Kukučín chcel románovou formou analyzovať príčiny rozdielov medzi oboma národmi, zistiť rozdiely v tradíciách, ktoré vplývali na život národov v spoločnom štáte. Hrdinami príbehu sú Krasoň a učiteľka Hájska, Krasoňova nerozhodnosť vedie k ich odcudzeniu a k rozchodu. Lásku rozdelí odlišná mentalita, rozdielne tradície a prostredia, z ktorých protagonisti vyšli. Ďalším románom z

Kukučínovho cyklu z národných dejín, ktorý nestihol dokončiť, bol román Bohumil Valizlosť Zábor, pre ktorého si ako prototyp vybral postavu jasenovského farára, štúrovca Ctibora Zocha.

Úryvky:

Neprebudený - úryvok

Na zemi leží Ondráš Machuľa, husár lenovský. Nie že by bol zabitý alebo ranený - vyvaľuje sa po pašienku, lebo nemá roboty. Telo jeho je mŕtva hmota, stopu života prezradzujú len nohy, postavené ako krosná - svojím občasným lúpaním sa. Nedbá ani na muchy, ktoré naň bezočivo dotierajú a po tvári sa pasú. Tak dobre mu padne odpočinok v dusnom úpeku: nevstal by ani za pol Lenovca, aby pretrhol svoje pohodlie. Uživa ho nie nepovedome, ale s lakotou, dychtivosťou. Pred zažmúrenými očami sa utvorí najprv malý, čierny bod, ktorý rastie, nadobúda farby, rozširuje sa na všetky strany. No stačí jeden pohyb oka, aby rozohnal prelud, ktorý sa hneď zjaví znovu a stratí sa - Ondráš sníva. Kto by mu nezávidel? Nestará sa o ženu, o deti, o statok, o dom, o gazdovstvo - o nič. Tak mu je ako v raji...

Myšlienky:

„Čo som sa naučil písať, myslím, že som pochytil z úst samotného ľudu. Pozoroval som pilne, ako hovorí a vyjadruje svoje myšlienky. Zbadal som, že vysloví jednoducho a krátko, čo chce povedať...“ (M. Kukučín)

„Kukučín bol prozaikom, ktorý nielen objavil svet dedinského človeka, ale dokázal ho vyjadriť jeho jazykom a z jeho hodnotových pozícií. Ľudová societa sa mu pritom nestala len témou, ale i základom jeho ideovej orientácie...“ (O. Sliacky)

„Ej, chlapi moji, nebolo štylistu nad Kukučina! V tom je vlastne veľkosť Kukučínova, veľkosť veľkých majstrov. Nie div: svoje prvé práce, sám viem, videl som to v Prahe na štúdiách, do úmoru opravoval, aj po päť, po šesť ráz prepisoval.“ (L. Nádaši Jégé)

„V hutnej, ale o to presnejšej drobnokresbe charakterov postáv splýva láskavý humor s nezahmleným výrazom životnej tragiky.“ (J. Vlínka)

„Nemožno nijako popierať, že by humoristom nebol. Treba však upozorniť, že sa neobmedzoval výlučne na túto úlohu a že jeho humor nie je taký jednoznačný, za aký ho väčšina čitateľov pokladá. Predovšetkým - tento humor nie je spontánnym výrazom jeho osobnosti. Je dôsledkom vôle komicky nadľahčiť tiesnivé fakty života a vlastných skúseností, ktoré logicky viedli k trúchlivým akordom. Kukučínov humor v spojení s epicky objektívnym obrazom skutočnosti je súčasťou gesta sebaobrany. Je skrytou stránkou jeho „heroického pesimizmu“, lebo ako povedal Štefan Krčméry, „smial sa, aby sa mu srdce nerozplakalo“. (O. Čepan)

„Kukučín o svojom pseudonyme nehovoril, nevieme ho teda spoľahlivo vysvetliť. Možno sa len domnievať, že na začiatku jeho umeleckého mena, pod ktorým už v roku 1883 publikuje v Národných novinách svoju prvú prácu Na hradskej ceste, je očná choroba jeho matky, pre ktorú ju v Jasenovej nazývali kukučou. Tento predpoklad by potvrdzovalo i to, že prvé práce Kukučín podpisuje s krátkym i - teda akoby kukučín syn.“ (O. Sliacky)